

Írta: Aczél Ágnes, Somorjai Ildikó

Felmérés a nevelőszülőkről

A nevelőszülők tevékenységének megítélése időről-időre a gyerekvédelmi szakemberek érdeklődésének fókuszába kerül. A megfogalmazott vélemények nem mentesek a szélsőségektől sem. A higgadtan gondolkodók hamarabb belátják, hogy a különböző ellátási formákat inkább fejleszteni szükséges ahhoz, hogy növekedjen az esélye annak, hogy a saját családi gondoskodást nélkülöző gyerekek közül egyre több kerüljön a fejlődését leginkább elősegítő gondozási közegbe.

A nevelőszülők eközben meg teszik dolgukat, döntő többségük eredményesen megküzdve a problémákkal, kisebb hányaduk a kudarcoktól megfáradva, nem egyszer a hivatalnak kiszolgáltatva viseli el, hogy előkészítés és átmenet nélkül kerüljön el családjából a gyerek, talán azért, mert már a családba helyezése is elhibázott volt.

Az országban működő Gyermek és Ifjúságvédő Intézetek munkatársai igen eltérő módon élnek a nevelőszülői elhelyezés lehetőségével, s az országosan összesített statisztikai adatokból nem kiszámítható az, hogy az állami gondoskodásban részesülők közül hány százalék él nevelőszülőnél, vagyis, hogy az országos 35,3%-hoz viszonyítva mennyire preferált ez az elhelyezési forma. De általában nem sokat tudunk a nevelőszülői családokról, mert a velük való foglalkozást, a nevelőszülők kiválasztását, felkészítését, szakmai támogatását az egyes GYIVI vezetők az intézet „belügyének” tekintik.

1995 őszén a nevelőszülői szakképzés megalapozása érdekében országos felmérést kezdeményeztünk a Népjóléti Minisztérium XIV. Főosztályának támogatásával a nevelőszülők körében, a nevelőszülők életkorára, élethelyzetére, képzettségére és igényeire vonatkozóan. A vizsgálat célja az volt, hogy adatokat nyerjünk az egységes alapú nevelőszülői képzés kialakításához. Adatokra támaszkodva célszerű dönteni abban, hogy mely életkor alatt lehetséges egy pótlólagos beiskolázás, milyen települési szinteken lehet gazdaságosan megoldani a képzés megszervezését, milyen iskolai és szakmai előképzettsége van a foglalkoztatott nevelőszülőknek, s milyen többlet segítséget igényelnének munkájukhoz. A nem túlzottan sok kérdésből álló adatlapokat a nevelőszülői tanácsadók a nevelőszülőkkel együtt töltötték ki - már ahol kitöltötték — mert vagy arra hivatkozva, hogy nemrégiben volt a megyében e témában felmérés, vagy azért, mert a megyében munkaerőhiány van, voltak, akik megtagadták az együttműködést, s így az adatlapok a nevelőszülők 20%-hoz el sem jutottak.

Ebben a tanulmányban a beérkezett 4006 adatlap feldolgozásából nyert adatokat közöljük, s meggyőződésünk, hogy a válaszadó 80% adatai, véleménye hiteles és jelzésértékű az országos helyzetre vonatkozóan is.

Mindenesetre gondolatébresztő adatsorok állnak immár rendelkezésünkre: a változtatásokon, fejlesztéseken, helyi sajátosságokkal bíró, ám országosan egységes alapú nevelőszülői szakképzés kialakításán közösen kellene gondolkodni.

A nevelőszülők számát és az elhelyezett gyerekek számát érdemes megvizsgálni a statisztikai adatok (1994) és az 1995-ben felvett adatlapok szerint. -

Hagyományos nevelőszülő		Az összes nevelőszülő %-ban	Hivatásos nevelőszülő	Az összes szülő %-ban
1994. Stat. adatok 1995. Adatlapok	4.553 3.597	90.9 90.5	457 374	9.1 9.5
Hagyományos nevelőszülőnél elhelyezett gyerek		Az összes nevelőszülőnél elhelyezett gyerek %-ban	Hivatásos nevelőszülőnél elhelyezett gyerek	Az összes szülői gyerek %-ban
1994. Stat. adatok 1995. Adatlapok	6.742 5.432	77.9 76.9	1.916 1.628	22.1 23.1'

Az adatsorból nyilvánvalóan kiolvasható a hivatásos nevelőszülők igen magas leterheltsége.

Ezt kiegészítendően az adatlapok feldolgozásából kiolvasható, hogy a foglalkoztatott nevelőszülők döntő többsége hagyományos formában dolgozik, mégis vannak megyék, ahol a hagyományos-hivatásos nevelőszülők aránya jelentősen eltér az országos átlagtól.

A viszonylag több hivatásos nevelőszülőt foglalkoztató megyék: Pest-, Szabolcs-Szatmár-Bereg és Borsod-Abaúj-Zemplén megye valamint a Főváros. Békés-, Zala — és Heves megyében az tapasztalható, hogy összességükben nem magas a foglalkoztatott nevelőszülők száma, a hagyományos és hivatásos nevelőszülők aránya viszont jobb az országos átlagnál. Békésben az összes foglalkoztatott nevelőszülő 27,5%-a, Zalában 20%-a és Hevesben 19,6%-a hivatásos nevelőszülőként dolgozik.

Hivatásos nevelőszülőket, akiknek ez a főfoglalkozású tevékenysége, a-melyet a munkáltatóval való megegyezésben munkabéért végez 1980 óta tudunk a nevelőszülők között, de megemlítendő, hogy általában az 1980-as évektől vált újra nagyobb arányban élő gyakorlattá a nevelőszülői gondoskodás.

Az tény, hogy 1980 óta évente egyre többen válnak nevelőszülővé, sőt 1989-ben 287 új belépő nevelőszülő volt, 1990-ben 246. 1991-ben folytatódott az enyhe visszaesés, ekkor 228 fő volt a működését megkezdő nevelőszülő. 1992-ben 274 fő, 1993-ban 292 fő és 1994-ben 350 fő. Tehát a nevelőszülők foglalkoztatása növekedő tendenciát mutat.

A lendületes növekedési ütem mellett háttérbe szorul az, hogy ezekben az években is sokan fogadhattak a családjukba úgy gyerekeket, hogy erre nem voltak szervezett formában felkészítve és így állt elő az a helyzet, hogy a nevelőszülők közül több, mint 3000 fő nem vett részt nevelőszülői képzésben. Ha a nevelőszülői képzések szabályozásával sokáig késlekedünk ez a szám csak növekedni fog. Nem mintha bármilyen képzéssel meg lehetne szüntetni a nevelőszülői családokban nem egyszer kialakuló problémákat, mégis rögzítendő az, hogy szakszerű, szervezett és a kiválasztódást is szabályozó előkészítő tréning nélkül felelőtlen egy „idegen” gyerek családba helyezése.

Mindamellettsé annak is tudatában kell lenni, hogy a nevelőszülői gárda meglehetősen idős. Joggal tehető fel az a kérdés, hogy mi a nevelőszülővé válás ideális életkora. A személyiség feladatra való éretlensége miatt kockázatos 25 éven aluliakat nevelőszülőként foglalkoztatni, de bármily sokat jelent az élettapasztalat, nevelőszülői tapasztalat az 56 év feletti nevelőszülők valószínűleg fáradtabbak társaiknál.

A legtöbb idős - 66 év feletti nevelőszülő Bács-Kiskun megyében, BAZ megyében és Szabolcs Szatmár megyében él. Bács-Kiskun megyében a foglalkoztatott nevelőszülők 37,4%-a elmúlt már 56 éves.

25 éven aluli nevelőszülő mindössze 41 fő van az országban. Vas megyében éri el csak a 45 év alatti nevelőszülők százalékos aránya az 56%-ot, itt viszont az egész megyében mindössze 75 nevelőszülőt foglalkoztatnak.

<i>A nevelőszülők életkora</i>		
66 év feletti	291 fő	7.3%
65-56 év	651 fő	16.3%
55-46 év	1.149 fő	28.9%
45-36 év	1.375 fő	34.5%
35-26 év	475 fő	11.9%
25 év alatti	41 fő	1.0%

<i>A nevelőszülők életkori megoszlása a foglalkoztatás minősége szerint</i>		
	<i>Hagyományos</i>	<i>Hivatásos</i>
66 év feletti	285	-
65-56 év	627	17
55-46 év	994	144
45-36 év	1.208	160
35-26 év	423	50
25 év alatti	40	1

A hagyományos formában dolgozó nevelőszülők átlagosan idősebbek, de szükségesnek tartom rögzíteni, hogy a női nyugdíjkorhatárt meghaladó és e korhatárt hamarosan elérő mintegy 100 fő hivatásos nevelőszülő nyugállományba helyezésének feltételei nincsenek előkészítve, sőt nincsenek megnyugtató módon szabályozva sem.

A nevelőszülővé válás szempontjából az életkor igen meghatározó — 30 év alatt és 40 év felett nem ajánlott a képzésbe és a foglalkoztatásba „pályakezdő nevelőszülőként” embereket bevonni. Az idősebb nevelőszülők a serdülőkorú krízisek kezelésében nem mindig tudnak sikeresek lenni, míg a túl fiatal nevelőszülőnek az élettapasztalat hiánya okozhat problémát.

Az iskolázottság nem meghatározó tényező a képzésbe-foglalkoztatásba vonhatóság szempontjából, sőt azt is tudomásul lehet venni, hogy a nevelőszülők 17,3%-nak nincs befejezett általános iskolai végzettsége. Csáki Judit és Hazai Istvánná 1987-ben végeztek vizsgálatot a hagyományos nevelőszülői hálózatról. E vizsgálattal összehasonlítva a jelenlegi adatokat, megállapíthatjuk, hogy a nevelőszülők iskolai végzettsége napjainkban lényegesen jobb, mint 1987-ben volt. A nyolc általánost be nem fejező nevelőszülők akkori csaknem 30%-os aránya csaknem a felére csökkent. A középiskolai érettségivel és felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya emelkedett. A hivatásos nevelőszülők valamivel iskolázottabbak, de ez az eltérés abból is adódhat, hogy a hagyományos formában dolgozó nevelőszülők között több az idősebb, akik alacsonyabb iskolázottságúak.

Az iskolai végzettségnek a nevelőszülői képzések kialakításánál úgy lehet szerepe, hogy az iskolázottabb nevelőszülők — ha ezt igénylik - speciális kiképzésekbe és ezt követően

speciális foglalkoztatottságba vonhatók be úgy is, mint bántalmazást elszenvedett gyerekek nevelőszülői vagy egyéni fejlesztési programokat és/vagy szakemberrel közösen megvalósító nevelőszülők. Egy szakszerűen és hatékonyan működtetett nevelőszülői rendszerben - melytől a hazai gyakorlat még távol áll - elképzelhető az érdeklődésen és érdekeltségen alapuló kihelyezési gyakorlat, amelyben az alapozó-felkészítő tréning nélkül nem helyezhető ki gyermek a családba, de egy második képzési lépcsőben már lehet az arra vállalkozó professzionális nevelőszülő és egy újabb képzési blokk után speciális helyzetek kezelésére is vállalkozhat a nevelőszülő, akár úgy is, hogy egy gyerekkel foglalkozik hivatásos nevelőszülőként.

Nyilvánvaló, hogy ez előreszaladó álmódosítás a fejlesztésről és a különböző képzési tartalmakról, blokkokról. A jelenlegi helyzetben csak az a minimális cél rögzíthető, hogy a már foglalkoztatott 45 év alatti nevelőszülőknek felkészítést kell (kellene!) biztosítani, s mint láthattuk ők is 1.882-en vannak, s meghozni azt a döntést, hogy e felkészítés nélkül nem helyezhető állami gondoskodásban részesülő kiskorú a családba. A 35 év alatti nevelőszülők is 514-en vannak, lehet, hogy a jelenlegi anyagi kondíciók csak az ő utólagos kiképzésüket teszik lehetővé.

Mindezek mellett rögzíteni szükséges azt, hogy a jelenlegi rendszerben a nevelőszülők igen jelentős része nem vett részt nevelőszülői képzésben, s amikor ez viszonylag alacsony iskolázottsággal is együtt jár, akkor nagyobb az esélye annak, hogy a nevelőszülő feladatainak egy részében működésképtelenné válik. Súlyosabb esetekben a gyerekeknek - akiknek az állam vállalta és garantálja az életkorának is szükségleteinek megfelelő gondozását - hátránya származik abból, hogy gondozója-nevelője, szüleit helyettesítő nevelőszülője ebbéli tevékenységére nem készült fel.

A képzésbe vonhatóságnak lényeges akadálya lehet a nevelőszülő lakóhelyének településjellege. Értelemszerűen nehezebb egy esetleges képzési helyszint megközelíteni tanyáról vagy községből, mint városokból vagy a megyeszékhelyről.

X	<i>Nem vett részt képzésben</i>		<i>Részt vett képzésben</i>	
	hagyományos	hivatásos	hagyományos	hivatásos
Főváros	317	17	19	17
megyeszékhely	351	4	47	20
város	851	26	237	98
község	1.363	45	278	138
tanya	37	-	6	3
<i>összesen=3874</i>	2919	92	587	276

Arra a kérdésre, hogy szeretne-e szakemberekkel találkozni, a nevelőszülők 33,5%-a válaszolt csak igennel. Akik részt vettek már felkészítésen 86%-ban szeretnének szakemberekkel találkozni, míg a részt nem vevőknek mindössze 28%-a. Ami azt jelenti, hogy egyrészt a felkészítés inkább inspirál további képzésre és a többséget nem riasztotta el, de ugyanakkor valószínűleg az egyéni motiváltságnak is tág tere van.

Az adatlapokban megkérdeztük, hogy „milyen többlet segítséget igényelne nevelőszülőként, anyagi támogatást, szakmai, nevelési segítséget, támogatást a vérszerinti családokkal való kapcsolattartáshoz vagy egyéb segítséget. ”

Mint ez várható volt, az anyagi segítség igénylése meghatározó és emellett alig jelenik meg egyéb igény, ami nem azt jelenti, hogy más segítségre nincs szükségük a nevelőszülőknek, de egyrészt a családok többségének életszínvonal romlása ezeket a sokgyerekes családokat különösen sújtja, másrészt feltételezhetően nem tudják, hogy mit várhatnának el.

A gyereket nevelő családok közismerten rossz anyagi helyzetéből értelemszerűen következett, hogy a legtöbben, a válaszoló nevelőszülők 89%-a igényelne több anyagi támogatást. A nevelőszülőknek biztosított gondozási díjak és juttatások évek óta rendkívül alacsonyak. A jótékonyági elem és a saját család életműjének rovására is kiható áldozatvállalás bekalkulálódott a nevelőszülők foglalkoztatásába. Miután nincsenek számítások arra vonatkozóan, hogy mibe kerül egy gyerek és a hazai népességben nem kis számban vannak akik a szegyenletesen alacsony 9.600,- forintos minimum nyugdíjból élnek, feltehető, hogy, a nevelőszülői családok között is igen nagy számban vannak olyanok, akiknél az egy főre jutó jövedelem a szegénységi küszöb alatt van, vagyis meg sem közelíti a létminimumot. Döntően anyagi segítséget igénylő a válaszoló nevelőszülők 89%-a, mint ahogy azt már említettük. Ez Zala megyében mutatkozik meg a legszélsőségesebben, ahol is anyagi támogatást igényel 98.5% és 1.5% válaszolta azt, hogy neki nem kell semmi. Csongrád megyében 95.8%, Nógrád megyében 94.7% az anyagi támogatást igénylők százalékos aránya.

A továbbiakban vizsgáljuk meg a többlet segítségek iránti igényeket, leválasztva erről az anyagiakra vonatkozó igényeket.

	<i>Hagyományos nevelőszülők</i>	<i>Hivatásos nevelőszülők</i>
Szakmai, nevelési segítség	205	16
Vérszerinti családokkal kapcsolatos	26	3
Mindkettőben	8	4
Egyéb	89	27
Nem kell semmi	44	-

Elégge szembetűnő, hogy a vérszerinti családokkal való kapcsolattartásban a 3756 válaszoló közül mindössze 29 igényel segítséget. Ha másra nem is, arra mindenképpen lehet következtetni ebből az arányból, hogy a vérszerinti családokkal való kapcsolattartás a nevelőszülői gondoskodási formának igencsak neuralgikus pontja. Ez sajátosan összecseng azzal, hogy a nevelőszülőknek több, mint a fele már nem él együtt vérszerinti gyerekekkel vagy egyáltalán nincs saját gyereke.

<i>Nevelőszülővel egy háztartásban élő' vérszerinti gyerekek</i>								
Gyerekek száma	<i>Hagyományos</i>				<i>Hivatásos</i>			
	Főváros		Országos		Főváros		Országos	
	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő

Nincs	63.7	242	54.6	1965	19.5	8	29.4	110
1	16.3	62	23	827	29.3	12	25.4	95
2	12.6	48	16.6	597	22	9	27	101
3	6:1	23	4.7	169	19.5	8	12.8	48
4 -	0.5	2	0.8	30	4.9	2	4	15
5	0.8	3	0.2	8	2.4	1	1.1	4
5-nél több	-	-	0.0	1	2.4	1	0.3	1
	90.3	380	90.6	3597	9.7	41	9.4	374

A hagyományos nevelőszülői családban 1-2 a családban élő gyerekek száma, a hivatásos nevelőszülői családban viszont 5-6 a gyerekszám.

Ha ehhez hozzászámítjuk, hogy nevelőszülőhöz általában a legproblematicusabb, az intézetben legnehezebben tartható gyerekeket adják, világos, hogy sok nevelőszülő szinte lehetetlen feladatra vállalkozik. Szükséges lenne, hogy a gyerekek számát ne minimalizálják. A családhoz kerülő gyerekek számának a gyerekek állapotától, szükségleteiktől és a család teherbíró képességétől kell függnie és nem valamilyen íróasztal mellett kitalált rendeletről. A gyerek állapotánál nem csak egészségi, mentális állapotát kell figyelembe venni, hanem lelki szükségleteit is. Van olyan egészséges gyerek, akinek kifejezetten előnyös lehet a nagycsaládban való nevelkedés, de van, akinek egykének kell lennie, mert így érhető el a nevelőszülőtől elvárt eredmény. Ahogy van olyan nevelőszülő, aki nagyon jól nevel, akár öthat saját és ugyanennyi nevelt gyereket, de olyan is, aki tökéletes egy-két gyerekkel, de többet nem tud megfelelően színvonalasan nevelni.

A hazai gyakorlat szerint a nevelőszülők döntő többsége a gyermek és ifjúságvédő intézetek munkatársaival van kapcsolatban. A néhány területre és az adminisztratív nyilvántartásokra vonatkozó kapcsolat azoknál a nevelőszülői csoportoknál is megmarad, ahol a GYIVI-ből való kiválás megtörtént. A nevelőszülők számára megszervezett képzéseket is döntően a gyermek-és ifjúságvédő intézetek munkatársai szervezték.

Az alábbi felsorolásban is akad beazonosíthatatlan képzésszervező, de így is érdemes áttekintem, hogy kit neveznek meg a nevelőszülők képzésszervező intézményként.

Tanfolyamszervező	A megnevezők száma
GYIVI	482 fő
Comenius	41 fő
Csecsemőotthon	32 fő
Gordon Isk. Egyes.	27 fő
Fehér Kereszt Alapítvány	15 fő
Educom	12 fő
Népjóléti Minisztérium	10 fő
OIK GYIFO	9 fő

Onsegítő Nevelőszülők Egyesülete	9 fő
Nevelési Tanácsadó	8 fő
Művelődési Központ	8 fő

A nevelőszülői képzések döntő többsége 1992 után szerveződött. A képzésekben résztvevők majdnem egyharmada 1995-öt jelölte meg a képzés befejezési évének. Az adatokból kitűnik, hogy milyen jelentős ütemben növekedtek a képzések, melyeknek egyenletlensége erősen valószínűsíthető. A képzések diverzifikálódásának vagyunk tanúi, tehát még inkább időszerű kialakítani egy egységes képzési alapot, ami természetesen színesíthető a helyi, vagy sajátos elvárásokkal.

A képzések óraszámára igen nagy eltérést mutat. 83 fő 10 óra alatti képzési időben határozta meg a kiképzésének óraszámát. Kétszáz óra feletti képzési időt tudhat magáénak 14 fő.

Szerettünk volna információkat kapni a tanfolyamokon, nevelőszülő képzéseken használt módszerekről, bizonyos ismeret, készség és értékkezelési formák elterjedtségéről. Ez nagyon kevésbé sikerült és nagyon rapszodikus a válaszolók aránya a tanfolyami fonnák közlésénél.

Előadások a képzések 76%-ában voltak.

Tréningmódszereket a képzések 19%-ában alkalmazták.

Beszélgetés, saját élmények feldolgozása a képzések 72%-ában volt.

Filmvetítési a képzések 15%-ában alkalmazták.

Esetmegbeszélés a képzések 47%-ában volt.

Játék a képzések 13%-ában volt.

Sajnos nincs információ az egyes képzéseken belül használt munkaformák arányáról, mint ahogy a tanfolyamok befejezéséről, illetve a képzésben való részvétel hatékonyságáról és a minősítésről sem. Annyit azért szabadjon megjegyezni e csekély információk láttán is, hogy az előadásokon kapott információkhoz többféle úton lehet hozzájutni, a saját élményeket, érzéseket és problémákat feldolgozó csoportmunkát, tréningmódszereket nem pótolja semmi.